

РЕЦЕНЗІЇ

ПЕРЕВИДАННЯ ПАМ'ЯТКИ ЗАКАРПАТОУКРАЇНСЬКОЇ ПИСЕМНОСТІ XVI СТ. «НЯГІВСЬКІ ПОВЧАННЯ»*

Значення писемних пам'яток минулих століть для різних наук важко переоцінити. Без давніх текстів історик практично не може по-справжньому займатися своїм предметом, як і літературознавець, що пише історію літератури. Поруч з даними сучасних народних говорів мовні факти пам'яток писемності дуже важливі для мовознавця, який висвітлює питання історії мови. У цьому зв'язку надто вагомими є публікації давніх текстів, які в такий спосіб стають доступнішими для багатьох дослідників.

Найдавніші публікації пам'яток української писемності Закарпаття припадають на останню третину XIX ст. Першим видавцем цих документів слід уважати (зокрема так впливає з праці Є.Сабова «Христоматія церковно-славянских и угро-русских литературных памятников» 1893 р.), ймовірно, А.Кралицького, який 1868 і 1870 рр. у щотижневому журналі «Свѣтъ» видрукував тексти чотирьох грамот (1654, 1656, 1707 і 1763 рр.). Пізніше було опубліковано багато інших текстів закарпатоукраїнської писемності XVI–XVIII ст. Так, з 1892 року розпочинає багатолітню діяльність з публікації їх російський історик-славист Олексій Леонідович Петров (1859—1932), який з 1905 року друкує багатотомну працю «Материалы для истории Угорской Руси», в сьомому томі (його підзаголовку «Пам'ятники церковно-религиозной жизни угороруссов XVI—XVII вв.») якої в 1921 році в Петрограді побачили світ два тексти: I. Поученіе на евангеліе по Няговскому списку 1758 г. II. Іерея Михайла (Андрелли – І.С.) «Оброна вѣрному члвку». Перший текст, який у наукових колах відомий під назвою «Нягівські повчання» (від назви села Нягово – тепер Добрянське Тячівського району), – це пам'ятка, як установив О.Л.Петров і підтвердили інші вчені, середини XVI ст. (правда, І.Панькевич уважав, що «більш правдоподібно буде думати, що оригінал виник в першій половині XVII ст.» – див. його книжку «Нарис історії українських закарпатських говорів. Ч. I: Фонетика». – Прага, 1958. – С. 29), яка дійшла до нас у списку 1758 р. Саме останній текст опублікував Петров, проте ця публікація для сучасних дослідників є раритетною і важкодоступною. Тому велику корисну справу зробили вчені кафедри української та русинської філології Ніредьгазької вищої школи (Угорщина), здійснивши факсимільне видання

публікації «Нягівських повчань» О.Л.Петрова (Ниредьгаза, 2006). Ця книжка продовжує серію видань і досліджень текстів української писемності Закарпаття XVIII – початку XX ст., започатковану колишнім засновником і першим завідувачем названої кафедри Іштваном Удварі (1950–2005), який випустив у світ факсимільні видання букваря 1799 р. і катехізиса 1801 р. І.Кутки, рукопису «Глаголници» та книги «Утцюзнина, газдуство и прошлость карпатських русинув», написаної народною мовою закарпатських українців, А.Годинки, праці «Гдѣ документи старшей исторіи Подкарпатской Руси? О межевых названіях» Г.Стрипського, у ряді видань опублікував тексти урбарів (XVIII ст.), у яких відбиті риси живих народних говірок Закарпаття, разом з Ю.Турияницею та С.Арпою видав збірку «Пісні наших предків» – записи А.Годинки народних пісень у різних селах Закарпаття та інші матеріали, давши таким чином у руки дослідників історії української мови величезний новий фактичний матеріал, який переважно доти ще не був у науковому обігу. Зусиллями і за загальною редакцією І.Удварі видана цінна книжка Л.Деже «Деловая письменность русинов в XVII–XVIII веках: Словарь, анализ, тексты» (Ниредьгаза, 1996. – 336 с).

Рецензована нами книжка складається з передмови Андраша Золтана і вступної статті Ласла Деже. Обидві праці подаються угорською, російською та англійською мовами.

У короткій передмові (с. IX–XIII) А.Золтан повідомляє, що ідея цього видання належала І.Удварі, який, однак, не встиг її реалізувати. Це зробила кафедра української та русинської філології після його смерті. Згідно з первинним планом перевидання «Нягівських повчань» вони повинні були супроводжуватися вступною статтею найвідомішого угорського дослідника цієї пам'ятки Л.Деже, який присвятив вивченню її ряд спеціальних праць у формі наукових статей, великого розділу «Мова нягівських повчань» у його монографії «Очерки по истории закарпатских говорів» (Будапешт, 1967), публікації словника «Нягівських повчань» у вигляді спеціальних мікроплівок (1965), а згодом і великої книги «Украинская лексика сер. XVI века: Няговские поучения: (Словарь и анализ)». – Дебрецен, 1985. – 525 с.

Вступна стаття Л.Деже «Нягівські повчання та їх автор» (с. XXXV–LIII) складається зі вступу, коротких шести частин (1. «Нягівські повчання» та українськонародномовна писемність того часу. 2. Про вплив протестантизму. 3. Роль «Нягівських

* Няговские поучения. The Niagovo postilla. Факсимильное воспроизведение текста по изданию А.Л.Петрова с ввводной статьей Ласло Деже / Под ред. И с предисл. А.Золтана. – Ниредьгаза, 2006. – LXXIV, 226 с.

повчань» у формуванні румунської народномовної писемності. 4. Про суспільні погляди автора «Нягівських повчань». 5. Про стиль автора. 6. Про порівняльний аспект дослідження пам'яток писемності і списку цитованої літератури.

Л.Деже, зокрема, пише про історію вивчення ним різних рівнів мови «Нягівських повчань» – фонетики, морфології, синтаксису, лексики, повідомляє про великий інтерес до його праці І.Панькевича, який «регулярно допомагав» йому в листах, бесідах при особистих зустрічах. На основі писемних пам'яток І.Панькевич дослідив історію південнолмківських, а Л.Деже – закарпатських говірок.

Усебічно дослідивши мову «Нягівських повчань», Л.Деже услід за О.Петровим схиляється до думки, що це писемна пам'ятка XVI ст. і вважає її різновидом релігійної літератури. На його думку, «Нягівські повчання» появились в загальному потоці популярної української літератури, написаної під впливом реформації, яка наближувала церкву, церковну літературу до живої народної мови. Реформація появилась в Західній Європі і зачепила частину Східної Європи, зокрема західноукраїнські землі. Л.Деже зауважує, що вплив реформації (протестантизму, зокрема кальвінізму) в «Нягівських повчаннях» детально дослідив О.Петров у спеціальній праці «Отзвук реформации в русском Закарпатьи XVI в.: Няговское поучение на евангелие», яка опублікована у 8-му випуску його «Материалов для истории Закарпатской Руси» (Прага, 1923. – 122 с.). Водночас Петров, порівнявши тогочасні угорськомовні католицькі та протестантські повчання, а також близькі до народної мови українські чи церковнослов'янські повчання з «Нягівськими повчаннями», дійшов висновку, що ці тексти дуже відмінні як за змістом, так і за будовою, тому що католицькі та протестантські повчання адресувалися «освіченим читачам», а «Нягівські повчання» – «простим віруючим» (с. XXXIX). Аналіз останніх дав Петрову підставу зробити висновок про те, що їхній автор був «православний руський священник із Марамороша або сусідньої карпаторуської території», який (священник), зазнавши сильного впливу ідей реформації, усвідомив необхідність впровадження народної мови в церковне життя, зокрема в проповідях, але який, проте, не перейшов до протестантизму, а залишився в православ'ї (с. X–XLI).

Л.Деже звертає увагу читача на той важливий факт, що в 1564 році дякон Коресі надрукував румунський переклад «Нягівських повчань», що є ще одним вагомим аргументом на користь того, що це пам'ятка XVI ст.

На основі вивчення тексту «Нягівських повчань» Л.Деже висновує, що їх автор був відданий ідеям гуманізму, любив свій народ і його віру. Що стосується стилю повчань, то, на його думку, він близький до народного усного мовлення. Л.Деже вважає, що в цьому плані цей твір був першим і

став основою для формування народної літератури Закарпаття (с. XLIV). До речі, в І.Франка, який на рубежі XIX і XX ст. виявив великий інтерес до пам'яток української писемності, особливе зацікавлення викликають стародавні тексти українсько-карпатського регіону, в тому числі й Закарпаття. Він видає кількатомну працю «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури» (Львів, 1896–1906. – Т. I–IV). Після виходу перших двох томів 1900 р. друкує величезну статтю «Карпаторуське письменство XVII–XVIII віків», присвячену розвою української літератури в Карпатах, зокрема на Закарпатті, де, за словами Каменяра, «була своєрідна духовна і літературна робота», однак через брак опублікованих текстів про неї дуже мало знають (с. 208). І.Франко високо підносить значення цих текстів, тому що вони написані мовою, дуже близькою до живої народної, особливо це стосується пам'яток, писаних у період з XVI-го до початку XVIII століття. Однак цього не можна сказати, на його думку, про тексти, які появились тут, починаючи з кінця XVIII ст. і протягом усього XIX ст., коли «вища просвіта, замість зблизити русинів до живого джерела розвитку – народу і його мови, віддалила їх від нього, повела інтелігенцію в обійми німців, поляків, мадяр, а простий народ лишила в темряві, або щонайбільше – лишила йому ті старі пам'ятки своєї письменської роботи, які він зберіг і зберігає досі», і лише поодинокі представники «тої інтелігенції не порвали зв'язків з простим народом і його мовою» (с. 228).

У тому, що «Нягівські повчання» написані переважно живою народною мовою, легко переконалися на будь-якому уривкові, взятому з тексту, пор.: «...заслѣпъ такый у сласти богаства своего и забывъ убогихъ. Айно, коли мы, хрестяне, жити меме иманюмъ нашимъ? Тогда, коли меме дѣлити свое иманіе убогимъ, будеме спомагати сусѣды, сироты и невульнии. Трете учить насъ Христось и даеть намъ раду, занужь не можеме быти безъ журы сегосвѣтънеи, што уже треба искати, якъ перво мовит: не хочу, што бы есте не имали нѣцять журы, али мовить: журѣтъ ся и ищѣтъ не тото, што ищуть погане, али ищѣтъ царства Божого и правды его, а сесе усе даеть ся вам. Ну, якъ искати царства Божого? Молити Бога, што бы насъ привюгъ ико вѣрѣ правуй, што бесме познали Бога и волю его, што бы намъ давъ страхъ Божій и милусть у сердца наша из милустью Духа святого, што бы насъ сокотивъ до смерте» (див. арк. 94а – 94 б).

Як бачимо, наведений уривок своєю фонетикою, морфологією, синтаксисом, лексикою майже не відрізняється від живого мовлення сучасної Мараморощини, напр., говірок нинішньої Тячівщини чи південної Хустщини, незважаючи на те, що минуло понад 450 років з часу створення цієї писемної пам'ятки. Впадає в око й те, що в тексті цієї пам'ятки дуже рідко використовуються церковнослов'янськими і мадяризмами, зате в ньому досить багата синоніміка, пор.: *глаголити, казати,*

мовити, гварити, речи; городъ, місто, варшигъ; грѣшный, винный, лихый, неправедный; бетѣж-ный, слабый, немуцный тощо.

Таким чином, цінність «Нягівських повчань» для вивчення історії української мови взагалі і закарпатського говору зокрема важко переоцінити. У цьому полягає важливість перевидання цієї пам'ятки угорськими вченими.

Гадаємо, що видання виграло б, якби до нього було внесено також працю О.Петрова «Отзвук реформации в русском Закарпатьи XVI в.: Няговское поучение на евангелие» (див. вище).

Віриться, що започаткована і розвинена І.Удварі дуже корисна праця з видання текстів писемних пам'яток Закарпаття буде й далі продовжуватися. Упевненість у тому, що це буде так, вселяє факт, що, крім «Нягівських повчань», у цьому ряді не так давно появилися ще дві книжеч-

ки публікацій праць А.Годинки («Час гурше, ги вода...», 2005; «Як нашѣ духовники проживали...», 2006), написаних мовою української народної говірки Закарпаття. Підготував їх до друку М.Капраль. Йому належить також публікація збірника автентичних текстів 1939–1944 рр. І.Контратовича, Г.Стрипського, Ф.Потушняка, П.Миговка («Русинській дайджест 1939–1944». – Ніредьгаза, 2008. – 200 с.). А ще раніше цей автор з ініціативи та за підтримки І.Удварі підготував та випустив у світ корисний бібліографічний довідник «Подкарпатское Общество Наук: Публикации 1941–1944» (Ніредьгаза, 2002), де подається перелік публікацій у трьох закарпатських журналах – «Зоря-Најнал», «Літературна недѣля» і «Руська молодежь».

Іван Сабадош,

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови УжНУ